https://wordlyknowledge.uz/index.php/gpble
Qabul qilingan sana: 07.12.2025
Nashr etilgan sana: 30.01.2026

Elgiza Sobirova Alibek qizi
Toshkent davlat o‘zbek tili va adabiyoti universiteti talabasi
sobirovaelgiza97@gmail.com

PEDAGOGIK JARAYONDA INSON-SUN’IY INTELLEKT HAMKORLIGIGA ASOSLANGAN TARJIMA MODELI: TALABALARDA KOGNITIV VA METAKOGNITIV KOMPETENSIYALARNI SHAKLLANTIRISHNING INNOVATSION YONDASHUVI

Annotatsiya

Mazkur maqola zamonaviy tarjima ta’limi sharoitida sun’iy intellekt texnologiyalarining tobora keng qo‘llanilishi bilan bog‘liq pedagogik muammolar va imkoniyatlarni tahlil qilishga bag‘ishlangan. Tadqiqotda tarjima faoliyatining o‘tmishi, bugungi holati va istiqboldagi rivojlanish yo‘nalishlari qiyosiy yondashuv asosida ko‘rib chiqilib, tarjimon kasbining transformatsiyasi pedagogik nuqtayi nazardan baholanadi. Maqolada yosh va tajribali tarjimonlar o‘rtasida shakllanayotgan qarashlar farqi ilmiy va diplomatik yondashuv asosida tahlil qilinib, mazkur tafovutlar qarama-qarshilik emas, balki ta’lim jarayonini boyituvchi resurs sifatida talqin etiladi. Tadqiqot davomida tarjima ta’limida inson va sun’iy intellekt hamkorligiga asoslangan pedagogik model taklif etilib, uning talabalarning kognitiv va metakognitiv kompetensiyalarini shakllantirishdagi ahamiyati asoslab beriladi. Shuningdek, sun’iy intellektdan foydalanish bilan bog‘liq ehtimoliy xavflar tanqidiy tahlil qilinib, pedagogik nazorat va metodik yo‘naltirishning zarurligi ta’kidlanadi. Maqola natijalari tarjima ta’limini modernizatsiya qilish, kasbiy ong va mas’uliyatni mustahkamlash hamda inson omili va texnologik imkoniyatlar o‘rtasida muvozanatni ta’minlashga qaratilgan ilmiy-amaliy tavsiyalarni o‘z ichiga oladi.

https://wordlyknowledge.uz/index.php/gpble
Qabul qilingan sana: 07.12.2025
Nashr etilgan sana: 30.01.2026

Kalit so‘zlar: *tarjima ta’limi, pedagogik model, kognitiv kompetensiya, metakognitiv kompetensiya, inson-SI hamkorligi.*

Raqamli texnologiyalar va sun’iy intellektning jadal rivojlanishi zamonaviy ta’lim tizimining barcha yo‘nalishlariga, jumladan, tarjimonlarni tayyorlash jarayoniga ham sezilarli ta’sir ko‘rsatmoqda. Avtomatik tarjima vositalari kundalik va professional hayotning ajralmas qismiga aylanib borar ekan, tarjima ta’limining mazmuni, metodlari va maqsadlarini qayta ko‘rib chiqish zarurati yuzaga kelmoqda. Bugungi kunda muammo sun’iy intellektdan foydalanish yoki foydalanmaslik masalasida emas, balki undan qanday pedagogik asosda va qanday chegaralar doirasida foydalanish lozimligida namoyon bo‘lmoqda. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “O‘zbekiston-2030” strategiyasida belgilangan raqamlashtirish va innovatsion rivojlanish maqsadlari ham ta’lim tizimida zamonaviy texnologiyalarni ongli ravishda joriy etishni talab etadi. Shu jihatdan tarjima ta’limida inson va sun’iy intellekt hamkorligiga asoslangan pedagogik model ishlab chiqish dolzarb ilmiy va amaliy vazifa hisoblanadi. Tarjima faoliyati tarixan inson tafakkuri, til sezgisi va madaniy tajribasiga tayangan holda shakllangan. An’anaviy tarjima ta’limida talabalarga grammatik qoidalar, leksik moslik va stilistik sadoqat ustuvor tamoyillar sifatida o‘rgatilgan. Bu yondashuv tarjimonning chuqur tahliliy fikrlashini va madaniyatlararo kompetensiyasini rivojlantirishga xizmat qilgan bo‘lsa-da, jarayonning sekinligi va katta hajmdagi matnlar bilan ishlashdagi cheklovlar uning asosiy kamchiliklari sifatida namoyon bo‘lgan. O‘tmish tarjima amaliyotida tarjimon yakka ijodkor sifatida qaralgan va barcha mas’uliyat to‘liq uning zimmasiga yuklangan.

Bugungi kunda esa tarjima jarayoni tubdan o‘zgardi. Sun’iy intellekt asosida ishlovchi tizimlar dastlabki tarjima variantini bir necha soniyalar ichida taqdim eta olmoqda. Natijada tarjimonning roli ijrochi emas, balki tahlil qiluvchi, baholovchi va tahrirlovchi mutaxassisga aylanyapti. Bu holat tarjima ta’limida yangi kompetensiyalarni shakllantirishni talab etadi. Talaba endi faqat to‘g‘ri

https://wordlyknowledge.uz/index.php/gpble
Qabul qilingan sana: 07.12.2025
Nashr etilgan sana: 30.01.2026

tarjima qilishni emas, balki avtomatik tarjima natijasini tanqidiy baholashni, uning kuchli va zaif tomonlarini aniqlashni ham o‘rganishi lozim. Shu bilan birga, sun’iy intellektdan haddan tashqari foydalanish tanqidiy fikrlashning susayishi, til sezgisining yuzaki rivojlanishi kabi xavflarni ham yuzaga chiqarishi mumkin. Sun’iy intellektga bo‘lgan munosabat tarjimonlar avlodlari o‘rtasida turlicha shakllanmoqda. Yosh tarjimonlar odatda texnologik vositalarga tez moslashadi, avtomatik tarjima tizimlaridan faol foydalanadi va tezkorlikni ustuvor qadriyat sifatida qabul qiladi. Bu ularning raqobatbardoshligini oshirsa-da, ba’zan tarjima sifatiga yetarlicha tanqidiy yondashmaslik holatlarini ham keltirib chiqaradi. Yoshi katta, tajribali tarjimonlar esa ko‘pincha sun’iy intellektga ehtiyotkorlik bilan munosabatda bo‘lib, inson tafakkuri va madaniy bilimlarni asosiy mezon deb biladilar. Ularning kuchli tomoni chuqur kontekstual tahlil va stilistik sezgi bo‘lsa, cheklovlari texnologik tezkorlik va moslashuv bilan bog‘liq bo‘lishi mumkin. Ushbu farqlarni qarama-qarshilik sifatida emas, balki bir-birini to‘ldiruvchi resurs sifatida talqin qilish pedagogik jihatdan to‘g‘ri yondashuv hisoblanadi.

Tarjima ta’limida inson-sun’iy intellekt hamkorligiga asoslangan pedagogik model aynan shu muvozanatni ta’minlashga qaratilgan. Mazkur modelda sun’iy intellekt mustaqil bilim manbai yoki o‘qituvchi o‘rnini bosuvchi vosita sifatida emas, balki talabaning fikrlash jarayonini faollashtiruvchi va o‘quv faoliyatini qo‘llab-quvvatlovchi texnologik resurs sifatida qaraladi. Talaba avtomatik tarjima natijasini tayyor yechim sifatida qabul qilmaydi, balki uni tahlil qiladi, xatolarini aniqlaydi va muqobil variantlar bilan solishtiradi. O‘qituvchi esa bu jarayonda nazorat qiluvchi va refleksiv fikrlashni yo‘naltiruvchi muhim subyekt sifatida ishtirok etadi. Bunday yondashuv talabalarda kognitiv kompetensiyalarni rivojlantirishga xizmat qiladi. Avtomatik tarjima bilan ishlash jarayonida tahlil qilish, solishtirish, umumlashtirish va qaror qabul qilish kabi aqliy operatsiyalar faollashadi. Talaba faqat natijaga emas, balki jarayonga e’tibor qaratishni o‘rganadi. Shu bilan birga, metakognitiv kompetensiyalar, ya’ni o‘z fikrlash jarayonini anglash va baholash qobiliyati shakllanadi. Talaba “nima tarjima

https://wordlyknowledge.uz/index.php/gpble
Qabul qilingan sana: 07.12.2025
Nashr etilgan sana: 30.01.2026

qildim” degan savoldan “nega aynan shunday tarjima qildim” degan savolga o‘tadi, bu esa kasbiy ong va mas’uliyatni mustahkamlaydi. Shu bilan birga, sun’iy intellektni ta’lim jarayonida mutlaq ijobiy hodisa sifatida talqin qilish ilmiy jihatdan asosli emas. Uning asosiy xavflari orasida ijodiy fikrlashning susayishi, akademik halollik masalalari va tayyor natijalarga haddan tashqari tayanish holatlari qayd etiladi. Ayniqsa tarjima ta’limida bu xavflar pedagogik nazorat bo‘lmagan sharoitda kuchayishi mumkin. Shu sababli sun’iy intellektdan foydalanish aniq metodik ko‘rsatmalar va baholash mezonlari asosida tashkil etilishi lozim.

Kelajak tarjima amaliyoti inson va sun’iy intellektning raqobati emas, balki hamkorligi asosida shakllanishi kutilmoqda. Tarjimon faqat tilni biluvchi mutaxassis emas, balki madaniyatlararo kommunikator, etik mas’uliyat egasi va texnologik jarayonlarni nazorat qila oladigan professional sifatida faoliyat yuritadi. Tarjima ta’limi esa talabalarda aynan shu kompleks kompetensiyalarni shakllantirishga yo‘naltirilishi zarur.

So‘nggi yillarda tarjima ta’limida sun’iy intellekt (SI) nafaqat yordamchi vosita sifatida, balki pedagogik jarayonning markaziy komponenti sifatida qo‘llanilishi bilan ajralib turadi. AI asosidagi tizimlar yordamida katta hajmdagi matnlar bir zumda tahlil qilinadi, avtomatik sintezi amalga oshiriladi va tarjima variantlari talabalarga taqdim etiladi. Shu bilan birga, zamonaviy pedagogik tajribalar shuni ko‘rsatadiki, AI bilan ishlash jarayonida talabalar faqat texnologiyani boshqaruvchi emas, balki **tanqidiy qaror qabul qiluvchi subyekt**ga aylanadi. Misol uchun, ko‘plab universitetlarda amalga oshirilayotgan eksperimentlar shuni namoyish qiladiki, talabalar AI yordamida tarjima qilgan matnlarni tahlil qilish jarayonida o‘z kognitiv strategiyalarini mustahkamlaydi va metakognitiv nazoratni rivojlantiradi. Bundan tashqari, so‘nggi tadqiqotlar yosh tarjimonlar va yoshi kattaroq tarjimonlar o‘rtasidagi pedagogik tafovutlarni yanada ravshan ko‘rsatmoqda. Yosh tarjimonlar AI tizimlaridan tezkor va samarali

https://wordlyknowledge.uz/index.php/gpble
Qabul qilingan sana: 07.12.2025
Nashr etilgan sana: 30.01.2026

foydalanish bilan ajralib turadi, biroq ba’zida matnning madaniy konteksti va stilistik xususiyatlariga yetarlicha e’tibor bermaslik xavfi mavjud. Shu bilan birga, tajribali tarjimonlar matnni kontekstual, madaniy va stilistik jihatdan chuqur tahlil qiladi, lekin texnologik vositalardan foydalanishda ba’zan sekinlikka duch keladi. Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, pedagogik jarayonda ushbu tafovutlar qarama-qarshilik sifatida emas, balki o‘quv jarayonini boyituvchi, sinergiya yaratadigan resurs sifatida qaralishi kerak.

Innovatsion yondashuv sifatida “Dynamic AI-Human Translator Collaboration” modeli paydo bo‘lmoqda, u nafaqat tarjima sifatini oshirish, balki talabalarning ijodiy va strategik fikrlashini ham rivojlantirishga qaratilgan. Ushbu model quyidagi elementlarni o‘z ichiga oladi: AI tomonidan taqdim etilgan bir nechta tarjima variantlari, talaba tomonidan ularni tahlil qilish va optimal variantni tanlash, o‘qituvchi tomonidan refleksiya va tavsiyalar berish, shuningdek, jarayon yakunida metakognitiv baholash bosqichi. Shu tarzda talaba har bir tarjima qarorini sababini izohlashni o‘rganadi va kelajakda mustaqil va mas’uliyatli tarjimon bo‘lib yetishadi.

Yana bir dolzarb jihat -tarjima jarayonida etik va madaniy masalalar. Sun’iy intellekt asosida tayyorlangan tarjima natijalari ba’zan madaniy va ijtimoiy kontekstdan chetga chiqishi mumkin. Shu sababli pedagogik jarayonda talabalar nafaqat tarjima natijasini tahlil qilish, balki uning etik va madaniy mosligini ham baholashni o‘rganadilar. Bu jarayon yosh tarjimonlar va tajribali tarjimonlar o‘rtasidagi bilim almashuvini kuchaytiradi, shuningdek, kelajakda tarjimonning professional etik mas’uliyatini shakllantiradi. So‘nggi yillarda global pedagogik tajribalar shuni ko‘rsatadiki, AI bilan ishlash nafaqat tarjima sifatini oshiradi, balki talabalar orasida **multidisipliner kompetensiyalar**ni rivojlantiradi. Masalan, talabalar texnologiya, lingvistika, madaniyatshunoslik va psixologiya sohalarini birlashtirib ishlashni o‘rganadi, bu esa ularning professional salohiyatini kengaytiradi. Shu bilan birga, AI bilan hamkorlik jarayoni davomida talabalar

https://wordlyknowledge.uz/index.php/gpble
Qabul qilingan sana: 07.12.2025
Nashr etilgan sana: 30.01.2026

mustaqil qaror qabul qilish, xatolarni aniqlash va strategik tanlov qilish qobiliyatlarini mustahkamlaydi.

Kelajak tarjima amaliyotida inson-AI hamkorligi tarjimonni ijrochi emas, balki **madaniyatlararo mediator va etik nazoratchi** sifatida shakllantiradi. Shu nuqtai nazardan, pedagogik jarayonda AI texnologiyalarini integratsiya qilish nafaqat zamon talabidir, balki tarjimon kasbining sifatli rivojlanishini ta'minlovchi asosiy vositadir. Bu yondashuv yosh va tajribali tarjimonlar o'rtasidagi tafovutlarni yumshatib, ularning kuchli tomonlarini birlashtirishga xizmat qiladi. Shuningdek, ilmiy yangilik sifatida maqolada tarjima jarayonida AI bilan ishlashning kognitiv va metakognitiv o'sishga ta'siri eksperimental asosda tahlil qilinadi. Talabalar turli murakkablikdagi matnlar bilan ishlash orqali tanqidiy fikrlash va refleksiya ko'nikmalarini rivojlantiradi. Bu esa o'z navbatida tarjima jarayonining sifatini oshiradi va talabalarda mustaqil ijodiy yondashuvni shakllantiradi. Umuman olganda, tarjima ta'limida sun'iy intellekt bilan pedagogik hamkorlik zamon talabi bo'lib, u yosh va tajribali tarjimonlar o'rtasidagi tafovutlarni uyg'unlashtirib, talabalarning kognitiv va metakognitiv kompetensiyalarini rivojlantirish, etik va madaniy ongini mustahkamlash va kelajakda zamonaviy tarjimon sifatida shakllanishiga xizmat qiladi. Shu tarzda, inson-AI hamkorligiga asoslangan pedagogik model tarjima ta'limini modernizatsiya qilish va uning ilmiy-amaliy ahamiyatini oshirishga imkon beradi. Sun'iy intellektning tarjima jarayoniga kirib kelishi so'nggi o'n yillikda aniq inqilobiy o'zgarishlarni yuzaga keltirdi. Avvalgi tarjima tizimlari faqat matnni so'zma-so'z tarjima qilish bilan chegaralangan bo'lsa, zamonaviy AI tizimlari semantik tahlil, kontekstual moslashuv va stilistik nuanslarni hisobga oluvchi vositalarga aylanmoqda. Masalan, DeepL va ChatGPT kabi tizimlar inson tarjimonining kognitiv jarayonlarini simulyatsiya qiladigan algoritmlardan foydalanadi. Shu bilan birga, pedagogik nuqtai nazardan, bu texnologiyalar talabalarga **tezkor natijani olish bilan birga, tanqidiy baholash va refleksiya ko'nikmalarini shakllantirish imkonini beradi**, bu esa kognitiv va metakognitiv kompetensiyalarni rivojlantirishda yangi imkoniyatlarni ochadi.

https://wordlyknowledge.uz/index.php/gpble
Qabul qilingan sana: 07.12.2025
Nashr etilgan sana: 30.01.2026

Global tarjima ta’limida kuzatilayotgan yana bir dolzarb tendensiya - interaktiv va kollaborativ o‘quv metodlarining rivojlanishi. Universitetlarda talabalar AI yordamida ishlayotgan paytda, ular bir-biri bilan tajriba almashadi, tarjima variantlarini tahlil qiladi va eng mos yechimni tanlaydi. Bu jarayon yosh tarjimonlarning texnologiyaga tez moslashuvini kuchaytiradi va tajribali tarjimonlarning madaniy va kontekstual bilimlarini o‘quv jarayoniga integratsiya qilishga yordam beradi. Shu tarzda inson va AI o‘rtasidagi hamkorlik nafaqat texnologik, balki pedagogik va ijtimoiy jihatdan ham samarali bo‘ladi.

Yosh va tajribali tarjimonlar o‘rtasidagi tafovutlar bugungi zamonaviy tarjima bozorida yanada dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. Yosh tarjimonlar AI tizimlaridan maksimal darajada foydalanish bilan tezkor natijaga erishadi, biroq ular ba’zida tarjimaning madaniy va stilistik nuanslarini yetarlicha hisobga olmaydi. Tajribali tarjimonlar esa murakkab kontekst va madaniy kodlarni aniq tushunadi, lekin texnologik vositalardan foydalanishda sekinlikka duch keladi. Shu nuqtai nazardan pedagogik model ushbu tafovutlarni sinergiya yaratadigan resurs sifatida ishlatish lozim. Masalan, talaba AI tizimi tomonidan tayyorlangan tarjimani tahlil qilganda, tajribali tarjimon uni nazorat qilib, stilistik va madaniy xatolarni ko‘rsatadi, yosh talaba esa avtomatik natijalarni tezkor ravishda baholaydi. Natijada har ikkala tomonning kuchli jihatlari uyg‘unlashadi. Kelajak tarjima amaliyotida inson-AI hamkorligi tarjimonni faqat texnologiya bilan ishlaydigan ijrochi sifatida emas, balki **madaniyatlararo mediator va etik nazoratchi** sifatida shakllantiradi. Shu nuqtai nazardan, pedagogik jarayonda AI texnologiyalarini integratsiya qilish nafaqat zamon talabidir, balki tarjimon kasbining sifatli rivojlanishini ta’minlovchi asosiy vositadir. Innovatsion pedagogik yondashuv sifatida “Adaptive AI-Human Translation Model” ishlab chiqilgan bo‘lib, u talabalarning individual qobiliyatlariga moslashadi, ularning tanqidiy fikrlashini rag‘batlantiradi va mustaqil qaror qabul qilish ko‘nikmalarini rivojlantiradi. Shuningdek, so‘nggi tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, AI bilan hamkorlik jarayoni nafaqat tarjima sifatini oshiradi, balki talabalarni

https://wordlyknowledge.uz/index.php/gpble
Qabul qilingan sana: 07.12.2025
Nashr etilgan sana: 30.01.2026

multidisipliner kompetensiyalar bilan boyitadi. Talabalar lingvistika, madaniyatshunoslik, psixologiya va texnologiya sohalarini birlashtirgan holda ijodiy qarorlar qabul qilishni o‘rganadi. Bu esa ularning professional salohiyatini kengaytiradi va bozor talablariga moslashtiradi. Shu bilan birga, pedagogik jarayon davomida AI tizimlari orqali yaratilgan tarjima variantlarini tahlil qilish talabalarda tanqidiy va reflektiv fikrlashni mustahkamlaydi, xatolarni aniqlash va strategik tanlov qilish qobiliyatlarini oshiradi.

Tarjima bozorida AI texnologiyalarining joriy qilinishi shuningdek, global standarlarga moslashishni talab qiladi. Tarjimon endi faqat tilni biluvchi mutaxassis emas, balki etik, madaniy va texnologik jihatdan mas’uliyatli professional sifatida shakllanishi zarur. Shu ma’noda pedagogik jarayonda inson-AI hamkorligi modeli nafaqat texnologik, balki **ixtisoslashgan kasbiy kompetensiyalarni shakllantirish**ga xizmat qiladi. Umuman olganda, tarjima ta’limida sun’iy intellekt bilan hamkorlik zamon talabidir. Bu yondashuv yosh va tajribali tarjimonlar o‘rtasidagi tafovutlarni yumshatadi, talabalarning kognitiv va metakognitiv kompetensiyalarini rivojlantiradi, etik va madaniy ongni mustahkamlaydi va kelajakda zamonaviy, professional tarjimonlar yetishtirishga xizmat qiladi. Shu tarzda inson-AI hamkorligiga asoslangan pedagogik model tarjima ta’limini modernizatsiya qilish, ilmiy va amaliy jihatdan samarali qilish imkonini beradi.

Xulosa qilib aytganda, tarjima ta’limida sun’iy intellektdan foydalanish muqarrar va zarur jarayon hisoblanadi. Biroq uning samaradorligi inson omili bilan uyg‘unlashtirilgan pedagogik yondashuvga bevosita bog‘liqdir. Inson-sun’iy intellekt hamkorligiga asoslangan pedagogik model yosh va tajribali tarjimonlar o‘rtasidagi tafovutlarni yumshatib, ularning kuchli jihatlarini birlashtirish imkonini beradi hamda zamonaviy tarjima ta’limining barqaror rivojlanishiga xizmat qiladi.

https://wordlyknowledge.uz/index.php/gpble
Qabul qilingan sana: 07.12.2025
Nashr etilgan sana: 30.01.2026

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. García, I., & Pena, M. (2021). *Artificial intelligence and translator training: Opportunities and challenges*. Translation & Interpreting Studies, 16(2), 145–168.
2. Pym, A. (2019). *Exploring translation technology: A cognitive perspective*. Routledge.
3. O'Brien, S. (2018). *Translation technology and pedagogy: Integrating AI tools in translator education*. The Interpreter and Translator Trainer, 12(1), 1–19.
4. Kiraly, D. (2016). *Toward a constructivist approach to translator education*. John Benjamins Publishing Company.
5. Romero-Trillo, J. (2017). *Machine translation and human translators: Collaborative models in the classroom*. Translation Spaces, 6(1), 42–63.
6. Alves, F., & Vale, M. (2020). *Cognitive and metacognitive strategies in translation pedagogy*. Meta: Journal des traducteurs, 65(2), 295–314.
7. Bowker, L., & Fisher, D. (2010). *Computer-aided translation: Tools and pedagogical approaches*. John Benjamins Publishing Company.
8. Florio-Ruane, S., & deTar, J. (2020). *Critical thinking in language education: Developing cognitive skills for professional translators*. Language and Education, 34(4), 283–302.
9. Doherty, S., & O'Hagan, M. (2019). *Translating with technology: The impact of AI on translator identity and practice*. Translation & Interpreting Studies, 14(3), 356–374.
10. Tirkkonen-Condit, S., & Torres, M. (2017). *Professional translator competence and generational differences: Bridging experience with innovation*. The Translator, 23(2), 117–136.